

Δημογραφικό, μια βραδυφλεγής βόμβα

Τότε...

Από τη δική μου εποχή, έχουν αλλάξει πολλά πράγματα και στο **δημογραφικό**. Θυμάμαι τη γειτονιά μου, στον **Κάμπο** της **Χίου**, που ήταν γεμάτη παιδιά, σχεδόν όλα ξυπόλητα. Ο πατέρας μου είχε βαφτίσει το 14ο παιδί μιας οικογένειας και πάρα πολλοί ήταν πολύτεκνοι. Σε ένα διπλανό μικρό κτηματάκι, σε κάτι σπιτάκια, με ενάμιση δωμάτιο το καθένα, μαζεύονταν 25 παιδιά. Ήταν στα απόνερα του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου, που οι Γερμανοί κατέστρεψαν αρκετές υποδομές, γέφυρες, δρόμους, έκαψαν χωριά, η Ελλάδα τράβηξε κουπί, και το κυριότερο, έχασε περίπου το **10%** του πληθυσμού της, από τα μεγαλύτερα ποσοστά στην Ευρώπη.

Θυμάμαι τον μέντορά μου, τον **μπαρμπα-Στρατή** που μου έλεγε *«Βύρωνα, βασανίζω το μυαλό και σκέφτομαι πώς θα τραφεί-τε όλα αυτά τα παιδιά;»*.

Για εμάς στη Χίο μία διεξοδος ήταν, η **θάλασσα**, αλλά δεν ε-παρκούσε και έτσι όλοι προσπαθούσαν να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό, δεδομένου ότι η γη δεν μπορούσε να μας θρέψει με τους λιγοστούς κάμπους και τα χωράφια στα βουνά, που τα λέγαμε γαϊδαροκυλίστρες (με έκταση όση χρειάζεται ένα γαϊδού-ρι να κυλιστεί).

...και τώρα

Τα τελευταία χρόνια, υπάρχει ραγδαία **συρρίκνωση** του πληθυσμού όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά **παγκοσμίως** και ειδικά στον **ανεπτυγμένο κόσμο**, με την πλέον δυσοίωνη πρόβλεψη ότι το **2064** θα είναι το πρώτο έτος εδώ και αιώνες που θα **γεννηθούν λιγότερα** μωρά απ’ ό,τι θα πεθάνουν άνθρωποι. Τα ποσοστά γεννήσεων στην Ινδία θα πέσουν κάτω από το επίπεδο που παρατηρήθηκε πέρυσι στην Αμερική, στην οποία παρόλη τη μετανάστευση και τις επιτυχημένες πολιτικές υπέρ των γεννήσεων, ο πληθυσμός της θα έχει μία μικρή μόλις αύξηση.

Μέχρι το 2100 θα έχουν απομείνει πολύ λιγότεροι μετανάστες για να προσελκύσουν και να συμπληρώσουν τα κενά της υπογεννητικότητας.

Ο **δείκτης γονιμότητας** στον κόσμο θα φτάσει το **1,7**. Μόλις δύο νησιά του Ειρηνικού και τέσσερις αφρικανικές χώρες θα καταφέρουν να αναπαραχθούν πάνω από το επίπεδο αναπλήρωσης (το οποίο είναι **2,1**).

Σε προηγούμενο άρθρο μου είχα γράψει ότι η **Αφρική** μελλοντικά θα είναι η **δεξαμενή εργατικού δυναμικού** κυρίως για τον δυτικό κόσμο όμως και εκεί προβλέπεται σημαντική μείωση του πληθυσμού.

Κάποιος γνωστός μου Αφρικανός από το **Κονγκό**, που τον ρώτησα πόσα παιδιά έχει, μου απάντησε *«έχω δύο»* και όταν του είπα *«πόσα θα κάνει;»*, μου είπε *«θα μείνω εκεί για να μπορώ να τα ζήσω»* και συμπλήρωσε ότι και στη χώρα του γενικά ο κόσμος αποφεύγει πλέον τα πολλά παιδιά.

Θυμάμαι παλιά που απορούσαμε τι θα γίνει με τα δι-σεκατομμύρια των **Ασιατών** που αυξάνονταν με τα-χείς ρυθμούς. Σήμερα πρόβλημα υπογεννητικότητας αντιμετω-πίζει και η Ανατολική Ασία. Η **Νότια Κορέα**, που είναι χαρακτη-ριστικό παράδειγμα, **γενρνάει** εδώ και καιρό, αλλά μόλις τα τελευταία χρόνια ο πληθυ-σμός της έχει αρχίσει να μειώνεται και θα συνεχίσει να μειώνεται για δεκαετίες, κα-θώς οι μεγαλύτερες γενιές πεθαίνουν. Στις αρχές πανηγύριζαν που είχαν τόση μεγάλη επιτυχία στη μείωση του πληθυσμού, σχε-δόν σε μια γενιά, τώρα χτυπάει και σε αυτούς μεγάλη καμπάνια, καθώς ο πλη-θυσμός της χώρας προβλέπεται να **μει-ωθεί** κατά **60%** μέχρι το τέλος του αιώ-να.

Αυτό που ξεκίνησε στην Ανατολική Ασία ισχύει όλο και περισσότερο και αλ-λού. Η **Κίνα**, με τη γνωστή αυστηρή πο-λιτική του ενός παιδιού ανά οικογένεια - ένα μέτρο, εκτός των άλλων, αντιδημοκρατικό που περιόριζε την **ελευθερία** των ανθρώπων- προσφέρει τώρα **κίνητρα** που κυμαί-νονται από τη φροντίδα των παιδιών μέχρι φορολογικές ελα-φρύνσεις, προκειμένου να **ενθαρρύνει** τους γονείς να αποκτή-σουν **τρία παιδιά**.

Μεταξύ των πλούσιων χωρών, μόνο το **Ισραήλ** αποκτά αρκε-τά παιδιά για να σταματήσει τη συρρίκνωση του πληθυσμού του (**δείκτης γονιμότητας 3**), ενώ στις περισσότερες χώρες τα πο-σοστά γεννήσεων **μειώνονται** και ειδικά στην **Ευρώπη**.

Ενδεικτικά, η **Αμερική** έχει δείκτη γονιμότητας **1,7**, η **Γαλλία** **1,7**, η **Νορβηγία** **1,5**, η **Ελλάδα** **1,3** και η **Νότια Κορέα** **0,7**. Όλοι κάτω από **2,1** που είναι ο **δείκτης ισορροπίας**.

Σχεδόν όλες οι εύπορες χώρες εξετάζουν το ενδεχόμενο να ε-νισχύσουν τις προσπάθειες αύξησης του πληθυσμού, όπως και πολλές χώρες μεσαίου εισοδήματος. Πρόσφατα ο **Μακρόν** ξεκί-νησε μια εκστρατεία για τον **«δημογραφικό επανεξοπλισμό»** της Γαλλίας: τα όπλα της επιλογής του: τεστ **γονιμότητας** και **ά-δειες μητρότητας** (και εδώ οι Γάλλοι πάλι πρωτοστατούν). Ο **Ντόναλντ Τραμπ**, αν κερδίσει την επανεκλογή του τον Νοέμ-βριο, υπόσχεται **«επιδόματα μωρών** για ένα νέο baby boom» (μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, που γύρισαν οι στρατιώτες, το έζησα κι εγώ το καλαμπούρι με το σλόγκαν make children no war...).

Είναι μεγάλο ερωτηματικό αν αυτές οι πολιτικές αρκούν για να αποτρέψουν τη δημογραφική καταστροφή.

Τα κίνητρα

Σε όλη την Ευρώπη τα περισσότερα χρηματικά κίνητρα σχετίζονται με τις αποδοχές -με τη μορφή επιδομάτων

μητρότητας και φοροαπαλλαγών- και όχι με το εισόδημα, γεγονός που θα τα κατεύθυνε σε λιγότερο εύπορους. Στη **Σιγκαπούρη** οι γονείς λαμβάνουν **εφάπαξ πληρωμές**, αλλά μόνο για προκαταβολές σπιτιών, οι οποίες είναι πέρα από τις φτωχές οικογένειες, δηλαδή το δίνουν σε όλους. Η **Νορβηγία** προσφέρει στις **μητέρες** σχεδόν ένα χρόνο **άδεια** από την εργασία τους, με εισοδήματα κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης που παρέχονται από το κράτος, καθώς και πολλές υπηρεσίες παιδικής φροντίδας.

Ακόμη και πριν τον “επανεξοπλισμό” του Μακρόν, η **Γαλλία** ξόδευε πολλά χρήματα για οικογενειακές πολιτικές. Από την αλλαγή της χιλιετίας έχει εκταμιεύσει **3,5- 4% του ΑΕΠ** ετησίως σε ένα μείγμα επιδομάτων, υπηρεσιών και φοροαπαλλαγών, πράγμα που σημαίνει ότι έχει τις υψηλότερες φιλογεννητικές δαπάνες στο κλαμπ των πλούσιων χωρών. Παρά ταύτα, το **2022** γεννήθηκαν στη χώρα **λιγότερα παιδιά** από ό,τι ποτέ άλλοτε μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Παρομοίως, η **Νότια Κορέα** έχει να επιδειξει ελάχιστα οφέλη από τις προγεννητικές της δαπάνες: δεν έχει δημοσιευθεί καμία μελέτη σε έγκριτο περιοδικό που να δείχνει έστω και μία επιπλέον γέννηση που να προκύπτει από τα δισεκατομμύρια δολάρια που δαπανήθηκαν.

Οι πολιτικές αυτές έχουν σχετικά **μικρό αντίκτυπο** αλλά είναι και μυθικά δαπανηρές, καθώς πολλά μετρητά πηγαίνουν σε γο-νείς που θα έκαναν παιδιά ανεξάρτητα από τα οικονομικά κίνη-τρα.

Η πραγματικότητα της πτώσης των ποσοστών γονιμότητας εί-ναι πολύ σύνθετη. Περισσότερο από το ήμισυ της πτώσης του συνολικού δείκτη γονιμότητας στην Αμερική από το 1990 προ-καλείται από την κατάρρευση των γεννήσεων μεταξύ των γυναι-κών κάτω των 19 ετών.

Παλιά οι άνθρωποι έκαναν παιδιά από μικρότερες ηλικίες, τώ-ρα πια θεωρείται λάθος να κάνεις παιδί πριν τα 25. Όσο πιο μι-κρή κάνει παιδί μια γυναίκα τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες να κάνει περισσότερα παιδιά, γι' αυτό ορισμένα προγράμματα αρ-χίζουν τώρα να απευθύνονται αποκλειστικά σε αυτές. Μία επαρ-χία στα ανατολικά της **Κίνας**, προσφέρει στα νεόνυμφα ζευγά-ρια ένα **εφάπαξ ποσό**, μόνο εάν η νύφη είναι **κάτω από 25 ετών**, ενώ στη **Ρωσία** οι γυναίκες που αποκτούν παιδί πριν συμπληρώ-σουν τα **25** τους χρόνια **απαλλάσσονται** από τον **φόρο** εισοδή-ματος.

Η κατάσταση στην Ελλάδα

Σύμφωνα με έρευνα της **διαΝΕΟσις** (Ανεξάρτητος Οργανισμός Έρευνας και Ανάπτυξης) για πρώτη φορά μεταπολεμικά, ο **πλη-θυσμός** της **Ελλάδας μειώνεται**. Τα τελευταία πέντε χρόνια, οι νέοι κάτοικοι που γεννιούνται στη χώρα μας ή μεταναστεύουν σε αυτή από άλλες χώρες είναι λιγότεροι από τους κατοίκους που πεθαίνουν και από αυτούς που μεταναστεύουν σε άλλες χώρες. Ταυτόχρονα, ο πληθυσμός της εξακολουθεί να γεννάει.

Συνοπτικά:

- Σύμφωνα με όλα τα σενάρια που διατυπώνει η έρευνα, **ο πληθυσμός της Ελλάδας στο μέλλον θα μειωθεί σημαντικά**.
- Το 2050 ο πληθυσμός της χώρας υπολογίζεται ανάμεσα στα **10 εκατομμύρια** (σύμφωνα με το πιο αισιόδοξο σενάριο) και τα **8,3 εκατομμύρια** (στο πιο απαισιόδοξο).
- Η ελάττωση του πληθυσμού θα κυμανθεί από περίπου **800 χιλιάδες** μέχρι **2,5 εκατομμύρια άτομα**.
- Ο πληθυσμός της χώρας γεννάει. Η διάμεση ηλικία, που ή-ταν 26 έτη το 1951, και που είναι 44 έτη σήμερα, αναμένεται **να αυξηθεί κατά 5-8 έτη**.
- Ο πληθυσμός των παιδιών σχολικής ηλικίας (από 3 μέχρι 17 ετών) **θα μειωθεί από 1,6 εκ.** σήμερα σε **1,4 εκ.** (αισιόδοξο σε-νάριο) έως **1 εκ.** (απαισιόδοξο σενάριο) το 2050.
- Ο εν δυνάμει οικονομικά ενεργός πληθυσμός (δηλαδή όλοι οι πολίτες ηλικίας 20-69 ετών που δυνητικά θα μπορούσαν να δουλέψουν) **θα μειωθεί από 7 εκ. το 2015 σε 4,8-5,5 εκ.**
- Ο πραγματικός οικονομικά ενεργός πληθυσμός **θα μειωθεί από 4,7 εκ. το 2015 σε 3-3,7 εκ.**

Ένας τρίτος παράγοντας που **επηρεάζει** τη **μεταβολή** του πληθυσμού, εκτός από τις γεννήσεις και τους θανάτους, είναι η **μετανάστευση**.

- Την περίοδο 1961-1966 μετανάστευσαν 552.595 προς χώ-ρες του εξωτερικού.

- Την περίοδο 1967-1972 μετανάστευσαν 382.971 προς χώ-ρες του εξωτερικού.

- Την περίοδο 2003-2008 το αντίστοιχο νούμερο είναι 235.869 και την περίοδο των πρώτων πέντε χρόνων του μνημο-νίου [2010-2015] σημειώνεται **ρεκόρ μετανάστευσης** προς χώ-ρες του εξωτερικού με **610.037** να έχουν εγκαταλείψει τη χώρα. Ο **Μιλτιάδης Νεκτάριος**, Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς, γράφει στο Πρώτο Θέμα: «Αντίθετα με την εμπειρία άλλων Ευ-ρωπαϊκών χωρών, η γονιμότητα στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώ-να **δεν σημείωσε έντονες διακυμάνσεις**, ούτε κινήθηκε σε ιδι-αίτερα υψηλά επίπεδα. Ο πληθυσμός της χώρας δεν γνώρισε το ξαφνικό μεταπολεμικό baby-boom, εν μέρει λόγω της έντονης **μετανάστευσης** στο εξωτερικό, η οποία διατάραξε την αναλο-γία φύλων στην αναπαραγωγική ηλικία, αλλά και λόγω της έ-ντονης **αστικοποίησης** κατά το δεύτερο μισό του προηγούμε-νου αιώνα [...].

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 συνέβη η ξαφνική μετα-στροφή που καθόρισε τη δημογραφική πορεία των επόμενων δεκαετιών. Η **μείωση της γονιμότητας**, η οποία ξεκίνησε με κα-θυστέρηση τουλάχιστον μιας δεκαετίας σε σχέση με τις περισ-σότερες χώρες της Ευρώπης, ήταν ιδιαίτερα **απότομη, έντονη** και **συνεχής** με αποτέλεσμα, ήδη στα μέσα της δεκαετίας του **1990**, η Ελλάδα να καταγράφει ένα από τα **χαμηλότερα επίπε-δα γονιμότητας παγκοσμίως**. Τα παρατεταμένα ιδιαίτερα χα-μηλά επίπεδα γονιμότητας (κάτω από το 1,3 παιδιά/γυναίκα) κα-θόρισαν τις δημογραφικές προοπτικές της χώρας και διαμόρ-φωσαν τη δημογραφική κατάσταση για αρκετές δεκαετίες στο μέλλον [...].

Το ηλικιακό προφίλ της τεκνοποίησης αλλάζει: ήδη από το **2000**, οι γεννήσεις από **μητέρες άνω των 40 ετών** είναι **περισ-σότερες** από τις γεννήσεις μητέρων **κάτω των 20 ετών**, ενώ από το **2006 η βασική αναπαραγωγική ηλικία** είναι πια η **τρίτη δεκαετία** της ζωής των γυναικών».

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι, εκτός των άλλων, **συρρίκνωση** του **πληθυσμού** σημαίνει **λιγότερη καινοτομία, λιγότερο εργατικό δυναμικό** και **λιγότερα φορολογικά έσοδα**. Έπεσα πάλι σε βαθιά νερά. Το δημογραφικό, όπως το περιβαλλοντικό και άλλα σοβαρά θέματα, είναι πολύπλοκα και δύσκολα καταλήγει κάποιος σε ασφαλή συμπεράσματα, επειδή εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες. Φυσικά, δεν θα ήταν δυνατόν σε ένα τέτοιο λεπτό και σοβαρό θέμα να μην πάρουν θέση οι “φιλοι” μου, οι καταστροφολόγοι, αυτοί που βλέπουν πάντα το ποτήρι μισοάδειο, που όταν τους ακούω θυμάμαι τον μπαρμπα-Γιάννη, τον γείτονά μου που έβλεπε τη νέα γενιά και μου έλεγε *«Βύρωνα, θα καταστραφεί ο κόσμος, θα φάμε ο ένας τον άλλον»*.

Είναι αυτοί που έχουν **γνώμη και κρίση χωρίς να έχουν γνώση** όπως γράφει ο Χίος **Στέφανος Ξενάκης**, γιος αγαπητού μου φίλου και συνεργάτη *«Το πρόβλημα δεν είναι αυτά που δεν ξέρουν. Το πρόβλημα είναι αυτά που νομίζουν ότι ξέρουν»*.

Οι καταστροφολόγοι, λοιπόν, προειδοποιούν ότι φταίει η κοινωνία, οι θεσμοί, οι Έλληνες/Ελληνίδες που α-πομακρύνθηκαν από τις παραδοσιακές αξίες κ.λπ.

Την απάντηση δίνει έρευνα του 2020 και πάλι της **διαΝΕΟσις**: *«Οι Έλληνες δηλώνουν ότι, κατά μέσο όρο, θα ήθελαν να κάνουν **2,81 παιδιά έκαστος**, πολύ παραπάνω από το όριο αναπλήρωσης του πληθυσμού, που είναι περίπου 2,1»*.

Η έρευνα καταλήγει ότι το φαινόμενο της πολύ χαμηλής γονιμό-τητας θα μετριαστεί μόνο όταν αντιμετωπιστούν τα εμπόδια που συ-ναντούν τα σύγχρονα ζευγάρια, αυτά που δεν τους επιτρέπουν να κάνουν όσα παιδιά θέλουν. Παρεμπιπτόντως, η **Eurobank**, μεταξύ άλλων παροχών από το 2021 υλοποιεί ένα πολυδιάστατο πρόγραμ-μα δράσεων και παρεμβάσεων ενίσχυσης των εργαζομένων της, που επιθυμούν να αποκτήσουν παιδιά, προφέροντας **εφάπαξ επί-δομα** για κάθε παιδί **25.000-30.000 ευρώ** για νέους πολύτεκνους, **τρεις επιπλέον μήνες άδεια μητρότητας** κ.ά. Αυτό είναι παράδειγ-μα προς μίμηση και ευελπιστώ να το ακολουθήσουν και άλλοι.

Επίσης, ένα άλλο μεγάλο θέμα, που απλώς το θίγω, γιατί δεν προ-σεγγίζεται πρόχειρα και επιγραμματικά, είναι ότι οι εκτρώσεις δεν σχετίζονται απόλυτα με το δημογραφικό. Η λύση του προβλή-ματος των εκτρώσεων θα ήταν η μείωση των ανεπιθύμητων συλ-λήψεων.

Εν κατακλείδι

Είναι νομοτελειακό: στις κοινωνίες που φτάνουν σε ένα **υψηλό επίπεδο** διαβίωσης, οι οικογένειες κάνουν **λιγότερα παιδιά**. Αυτό το φαινόμενο είναι παγκόσμιο και εμφανίζεται με μικρές δια-κυμάνσεις σε όλες τις κοινωνίες. Τι μπορεί να γίνει; Όπως προ-

ανέφερα, τα σκέτα οικονομικά κίνητρα για την τεκνοποίηση δεν βοηθούν αποτελεσματικά και πιθανόν και με όλα αυτά η κατά-σταση να μην είναι αναστρέψιμη. Το κρίσιμο είναι να μην βου-λιάξουμε τις επόμενες δεκαετίες, πριν βρεθούν νέες ισορρο-πίες. Μετά δεν ξέρουμε τι μπορεί να γίνει. Μπορεί η AI να βοη-θήσει την οικονομική ανάπτυξη και τα ροβοί να διευκολύνουν τη ζωή μας, χωρίς να φαντάζομαι βέβαια ότι σύντομα θα έχουμε ρομπωτικό baby sitter. Μπορεί, ενδεχομένως, να φτάσουμε σε μία ιδανική ισορροπία ανθρώπων και πόρων του πλανήτη. Όλα αυτά είναι πολύ μακρινά και στα όρια της επιστημονικής φαντα-σίας.

Όμως, η **άρση των εμποδίων** που κάνουν τα ζευγάρια (ή και τις γυναίκες που είναι μόνες) να διστάζουν, οι μεγάλες **άδειες** πατρότητας και μητρότητας, η εξασφάλιση της **εργασιακής α-σφάλειας** και της **επαγγελματικής εξέλιξης** μανάδων και πατε-ράδων, οι ποιοτικές και δωρεάν **δομές προσχολικής αγωγής**, τα μέτρα στήριξης της **ισότιμης συμμετοχής** των **γυναικών** στην **εργασία**, μπορούν να εφαρμοστούν και φαίνεται να έχουν αποτέλεσμα.

Πηγές: Μπαρμπα-Google, The Economist, διαΝΕΟσις, TIME, Πρώτο Θέμα